

Így az egyszerű ember a karácsonyi csönd néhány pillanatában sok mindenen eltűnődhetik, ami máskor csupán fölületesen érinti. Nem „magas” elgondolások vagy „mély” gondolatok ezek. Jelentős azonban bennük, hogy a vonzalom lelki szférájában mennek végbe. Nem kívánunk semmit sem „kezdeni” ezekkel a gondolatokkal, épp csak elidőzünk náluk, s nyugalomban és jósággal nézzük az életet, ámitás nélkül. Ha sugallnánk az ilyen embernek, hogy ezekben a momentumaiban éppúgy gondolkodott, mint rólunk Isten gondolkodik, valószínűleg ámulva és ijedten nézne ránk. Soha nem merete volna hinni, hogy Isten gondolatai ilyen egyszerűek, magától értetődőek és könnyedek; hogy Isten minden emberihez ennyire közel lehet. Hiszen ő ezekben a pillanatokban nem is kérdezősködött Isten után, nem firtatta, csupán a saját szívének „engedett”. Mégis megvalósult előtte a „karácsonyi” hangulatban egy Isten, aki mindenütt, még „nem keresve Őt” is megajándékoz magával bennünket: „Hagytam, hogy közeledjenek, akik azelőtt nem kérdeztek; hogy megtaláljanak, akik nem kerestek. Íme, itt vagyok. Íme, itt vagyok! – így szóltam a nemzethez...” (Iz 65, 1–2). A Rómaiakhoz szóló levél a Deuteronomium szöveg csodálatos magyarázatában (Dt 30, 11–14) ugyanazt a gondolatot nyilvánítja ki: „Ugyanakkor a hitből származó megigazulásról így szól: Ne kérdezd bensődben: »Ki megy föl az égbe?« Azért tudniillik, hogy Krisztust lehozza. Vagy: »Ki száll le az alvilágba?« Azért tudniillik, hogy Krisztust a holtak országából felhozza. Hanem hogyan mondja? Közel van hozzád a tanítás, ajkadon és szívedben.” (Róm 10, 1–8) Krisztus számunkra nem idegen. Ő sűrítése és felsőfoka minden igaznak és igaznak, odaadónak és segítőnek létünkben. A karácsony csöndes embere Őt sejtí meg, örök testvérét, emberi elfogódottságának értelmi középpontját („szívében”), még ha nem is kifejezetten Rá gondol, vagy úgy tetszik neki, távol esik tőle.

Kalász Márton fordítása

VASS GYÖRGY

Boros László emlékére

1987 októberében lett volna Boros László hatvanéves. Hosszú évtizedekre visszanező barátság készítet arra, hogy a magyar közönségnek bemutassak egy aránylag kevésbé ismert gondolkozót, akinek személyi varázsa még a síron túl is hat. Hiszen ő maga írta: „Az emberi életben barátságban lehet maradni a halottakkal, akik eltávoztak tőlünk. Ez a barátság az életben maradtoknak mély és kimondhatatlan fájdalmat jelent. Krisztus is átélte ezt barátjának, Lázárnak halálában, mert szinte érthetetlen módon hatott rá ez a haláleset. Egy új reménnyel áthatott látóhatár nyílt meg előtte: a halál mint az »Emberfiának megdicsőülése« (Jn 11, 4). Ezért egy szeretett személy halála a nagyon is átértett fájdalom ellenére ajándék, kegyelem lehet számunkra. A halott már Isten irgalmának ölelő karjában van, és mi, akik rá emlékezve mindabba a jóba és szépbe »beletemetkezünk«, amit életében velünk tett – mi, akik még a halott előtt feltáruló új lehetőségek előtt állunk, újra megtapasztaljuk létének szépségét, amely immár Isten életével egygyévált. Talán mi tudjuk az ő számára beteljesíteni földi életét, amely immár feloldódott Isten közösségében.”

Boros László életútja, a Gondviselés kifürkészhetetlen vezetésével, összekötődött sokak életével, az enyémmel is. 1927. október 2-án született Budapesten. A kalocsai jezsuita gimnázium érettségi bizonyítványával zsebében, 1945 nyarán felvételt kérte a jezsuita rendbe. A még aránylag zavartalan újonc idő a rend zugligeti rendházában alapozta meg több, életre szóló barátság ajándékát. De jezsuita életének előkészítő éveit hamarosan megtörte a hontalanság élménye: 1949-ben, filozófiai kiképzésének kellős közepén el kellett hagynia hazáját. A hazátlanság tudata végigkísérte egész életét.

A fiatal jezsuita először az innsbrucki egyetemen folytatja tanulmányait, majd a rend észak-olaszországi főiskoláján, Chieriben fejezi be a filozófia szakot. A bölcelet Boros László életformája lesz. Tanulmányait a müncheni egyetemen folytatja. Itt két igazi mestere van: Romano Guardini, aki disszertációját irányítja – és a keresztény gondolkodás kimeríthetetlen forrása, Aurelius Augustinus. Doktori tézisének címe: „Das Problem der Zeitlichkeit bei Augustinus” (Az ágostoni időfogalom problémája). Kapcsolata Ágostonnal egész életén át tart. Erről tanúskodik szinte minden írása, és erről így ír 1973-ban: „Mindig úgy éreztem e nagy afrikai szellemi alkatát, mint egy testvér vagy barát közelségét. Ágoston sose volt számomra idegen. Valószínűleg azért, mert emberi voltunkat ő is földi formájában ismerte. Az emberi nyomorúság és gyöngeség, a kétség és rettegés sem tudta izzó istenkeresését feltartóztatni. Mindeütt Istent kereste.”

Ez az izzó istenkeresés jellemzi a fiatal jezsuita további útját. Teológiai tanulmányait 1954-ben a belgiumi Enghienben folytatja, a francia jezsuiták ottani főiskoláján. A múlt századi kultúrharok idején ide jöttek száműzetésbe Franciaországból azok a jezsuita hittudósok, akiknek utódaival Boros László mély barátságot kötött. Itt szentelték pappá 1957-ben, és innen költözött a főiskolával együtt a Párizs melletti Chantillybe. A tanulmányok elvégzése után rendi szokás szerint még egy év próbaidő várt rá: 1958–59-re Walesbe került. Itt a rend alkotmányának és szellemének tanulmányozása mellett egy harmincnapos lelkigyakorlatban ismét találkozott gondolkodásának másik mesterével: Loyolai Szent Ignáccal. A jezsuita rend alapítójának szelleme végigkísérte egész életében, még akkor is, amikor a rendet elhagyta.

Boros Lászlóra képessége és tanulmányai alapján az írói pálya várt, ami nem volt egyszerű egy idegenbe szakadt magyar jezsuita számára. A svájci jezsuiták folyóiratának, a zürichi *Orientierung* című, kéthetenként megjelenő lapnak munkatársa lesz. 1959–73 között igen sok írása jelent meg a lapban. De ez alatt a tizennégy év alatt nemcsak cikkírással foglalkozik. Beszédhibája ellenére keresett előadó. Svájcön kívül az egész német nyelvterületen lelkesen hallgatják alaposan kidolgozott előadásait vagy éppen előadás-sorozatait. Hallgatói rendszerint a lelki és szellemi élet iránt érdeklődő katolikus értelmiségiek. De az egyetemi hallgatóság sem hiányzik: 1966 és 1973 között Boros az innsbrucki egyetem meghívott előadója és tiszteletbeli tanára. A háború utáni évek Teilhard-kultuszához hasonló népszerűség övezte – legalábbis német nyelvterületen – Boros írói és előadói működését.

Annak ellenére, hogy munkásságát az *Orientierung* szerkesztősége mind jobban igénybe veszi (1962–66 között, a zsinat ideje alatt ő az egyik főszerkesztő), előadásainak anyagából rendszeresen publikált. 1962 és 1982 között, tehát húsz év alatt, húsz kötete jelent meg, amihez még kisebb írásai társulnak. Német nyelvű könyveit rendszerint többször kiadják. Az „*Erlöstes Dasein*” című műve 13, a „*Mysterium Mortis – der Mensch in der letzten Entscheidung*”, a halálról írt hosszú értekezése 10 kiadást ért meg. Ez utóbbi a teológiának a végső dolgokkal foglalkozó ágában, az eszkatológiában ma már szakemberek számára is elengedhetetlen olvasmány. Könyveit egyébként számos európai nyelvre lefordították, de egyes írásai japán vagy koreai nyelven is olvashatók. Könyveinek összpéldányszáma eléri az egymilliót.

Az *Orientierung* 1973-as évfolyamában már nem szerepel Boros neve a lap szerkesztőbizottságában. Ez az az év, amikor életében nagy változás következik be: kéri elbocsátását a rendből. Legfőbb előjárója feloldozza rendi fogadalmi és kötelezettsége alól, és hamarosan megkapja VI. Pál pápától felmentését a papi szolgálat alól is. Az ezután következő év magányos élete és az 1975 elején kötött házassága után is folytatódik írói működése. Tizenegy kisebb-nagyobb könyv jelenik meg a „kilépett pap” tollából, kiadója pedig kisebb könyvbe foglalja össze sarkalatos gondolatait, mintegy „Boros-breviáriumot” állít össze. Talán kevesebb lelkesedéssel, de továbbra is hívják előadóutakra, egészen addig, amíg újabb végzetes esemény nem következik be életében. 1977-ben, ötvenéves korában torokrákot állapítanak meg nála. De sem ő, sem pedig felesége nem adja fel a reményt, amiről életében annyit írt. Zürichben az egyik legjobb szakember végzi a műtétet, melynek nyomán a nagyszerű előadó és szónok immár örökre hang nélkül marad. Először csak írásban érintkezik szeretteivel, azután beszélőgépet kap, melynek rekedt géphangján vidámítja környezetét szellemes megjegyzéseivel. Babits Mihály útját járja a „Balázsolás” rettegő és mégis biztató imájában.

Ez az ima – úgy látszott – meghallgatásra talált. Újdonsült svájci állampolgárként végre hazalátogathat Magyarországra, ahol olyan sokáig nem volt számára hely. Egykori otthonát azonban üresen találja, testvére és szülei halottak. Ami megmaradt, az a régi haza, az anyaföld. Boros László hazatérve felfedezi tágabb értelemben vett otthonát: hazáját.

Gyakran ismétlődő hazalátogatásai sorát az örök hazába hívó szólítás szakítja meg. Noha betegsége nem súlyosbodott és nem jelentkeztek áttétek, 1981-ben egy kisebb műtét komplikációja életét követeli. Boros László a Szeplőtelen Boldogsasszony ünnepének reggelén elköltözött az élők sorából.

*

Munkáit nehéz röviden jellemezni, nem férnek a megszokott kategóriákba. Könyvei leginkább a lelkiélettel foglalkozó irodalom műfajához tartoznak. De Boros László gondolatai túllépi ennek a műfajnak a kereteit: írásaiban szinte semmi sincs az itt megszokott kegyes hangból. Olvasóitól filozófiai és teológiai felkészültséget követel, vagy éppen saját tudását közli a mai ember szellemi igényének megfelelően. Ezt talán legjobban a „Mysterium Mortis” című könyve mutatja. Már a walesi évek alatt érlelődött alapgondolata: az ember a halál pillanatában áll először teljesen személyes és ugyanakkor végső döntés előtt. Ez a találkozás pillanata, amelyben ki kell mondanunk a végleges igent vagy nemet az előttünk feltáruló isteni cél előtt. A könyv angol fordítója érzett rá erre a legjobban, amikor a könyv címét „Moment of Truth”-ra változtatta. Az „Igazság pillanata”-ban áll előttünk Jézus Krisztus a maga Istenségében. Boros ezt a tételét először az *Orientierung* 1959-es évfolyamában közölte három folytatólagos cikkben. Mint máskor, most is ezek a cikkek lettek 1962-ben kiadott könyvének alapjai. De a könyvben már szigorú tudományossággal érvel: bemutatja, hogy hipotézise a nyugati filozófiai és teológiai gondolkodás szükséges következménye. A halál nem pusztán passzív vég, amelyet elszenvedünk, hanem olyan „esemény”, amelyben a személy teljes jelenlétével vesz részt. Rilke szavaival (akinek duinói elégiáit már egyetemista korában magyarra fordította és kommentálta): saját halálunkat haliuk.

Boros másik nagy témaköre Jézus Krisztus. Egy évvel a „Mysterium Mortis” alapgondolatának megfogalmazása előtt, 1958-ban írja első hosszabb cikk-sorozatát a mai ember Jézus Krisztus felé vezető útjairól. Az *Orientierung*-ban megjelent cikkekből született meg 1962-ben a „Der anwesende Gott – Wege zu einer existentiellen Be-

gegnung” című nagy hatású könyve. A keresztény értelmiség Boros munkáiban találta meg a hite újragondolásához alkalmas szellemiséget. A hit mezszyéit nem értelmünk argumentumai szegélyezik, hanem az az őszinte keresés, Ágoston „cor inquietuma”, amely csak Istenben nyugszik meg. Boros elemzését – amely kétségkívül Romano Guardini hatását mutatja – valaki találóan a kudarc krisztológiájának nevezte: a Krisztus személyére kérdező emberi szellem végső soron nem kapott kimerítő választ.

A „Der anwesende Gott” sikere vezet 1964-ben a megváltott lét, az „Erlösetes Dasein” diadalútja felé. Ezt a könyvet is előadások és cikkek előmunkálatai alapozzák meg, amelyekben nagy szerepet kap Teilhard de Chardin életműve. A keresztény létet Boros Teilhardhoz hasonlóan fejlődésében vajúdo földünk immanenciájában mutatja be. A keresztény hittel átkarolt világ (Boros „Weltinnewerdung”-ról ír sajátos németiségével!) transzparenssé válik, és kitarja szívünket az Isten közelsége felé: „Ami a vajúdo világ és a maga dicsőségében beteljesült univerzum között van, nem más, mint egy csendesesen változó és alakuló föld. A világmindenség mintegy lassú és észrevehetetlen lépésekkel emelkedik fel a lét lépcsőin az Isten trónja felé. Az egész világot a reménységnek egyetlen áradata sodorja felfelé” – írja Boros László az Orientierung 1960-as évfolyamában megjelent cikksorozatában.

A világ igenlésének ez a teilhard-i szellemisége hatja át a későbbi műveket: az „Aus der Hoffnung leben” (Reményből élünk) 1968-ban, a „Wir sind Zukunft” (Mi vagyunk a jövő) 1969-ben hagyja el a nyomdát. A hatvanas években megjelent írásai ugyanennek a témának további variánsai. Ebből az időszakból származik „Im Menschen Gott Begegnen” (Az emberben Istenre találni, 1967), „Der gute Mensch und sein Gott” (A jó ember és az ő Istene, 1971), és más írások.

Boros már a hatvanas évek elején filozófiai alapon vizsgálja az eszkatológia kérdéseit. Az eszkatológia legfőbb tárgya szerinte a mennyország beteljesülése. Jóllehet ez a beteljesülés felülmúlja minden természetes erőnket – azaz „természetfeletti” –, mégis minden ember vágyaiban ott él. Az emberi megismerés dinamikája az isteni lét felé, szabadságunk vágyódása mind szélesebb látóhatárok felé stb. arra mutat, hogy még a teljesen szekularizált ember is a mennyország varázsában él. Mert a mennyország, mint földünk és világunk transzparenciája (Durchsichtigwerden!), mint részvétel Isten teremtő aktusában, teremtett voltunk teljes valóságának elérése: itt lépünk be Isten örök létébe, és itt érjük el természetes testiségünk teljességét. Ekkor lesz a beteljesült ember igazán Isten közvetlenségében.

Sokan föltették a kérdést, hogy eredeti gondolkodó volt-e Boros László. Ő ezt a kérdést műveiben kétszer is feltette önmagának. Először 1972-ben írt könyvében, a „Denken in Begegnung”-ban gyűjti össze azokat az élményeket, amelyek hatással voltak világszemléletére. Műveiben – ellentétben a német tudományosság vas-szabályával – aránylag kevés szerzőt idéz, kevés idegen szöveget analizál és vet össze saját fel-fogásával. „Az igazi gondolkodó nemcsak az, aki felhalmozza a másoktól szerzett tudást. Inkább hagyja, hogy más gondolkodók hassanak rá. Ezáltal szerzi meg a képességet, hogy az emberi léttől felvetett kérdéseket önmaga válaszolja meg.” A nevek, amelyeket gondolkodása forrásaként felsorol és röviden ismertet, Szókratésztól az egyházatyákon és Nietzsche-n át Ernst Blochig húzódnak.

Ebben a könyvben feltűnő, hogy az írásait inspiráló szerzők közül elsőnek Loyolai Szent Ignácot nevezi meg, mint a szellemi és lelki szabadság ideáljainak fő-forrását. A könyv Boros László kilépése – vagy ahogy mások nevezték: aposztáziája – után íródott. Jóllehet – hivatalosan – többé nem tagja a jezsuita rendnek, de gondolatvilágát áthatja ennek a szentnek és rendjének szelleme. 1977-ben jelenik meg kommentárja Szent Ignác lelkigyakorlatairól „Befreiung des Geistes” (A szellem felszabadítása) címmel. Ez a kommentár, továbbá az imént említett könyvének Szent Ignác-ról írt fe-

jezete azt sejteti velünk, hogy minden látszólagos törés ellenére Boros László élete végéig lélekben jezsuita maradt. Erről tanúskodnak baráti kapcsolatai régi rendtársaival, az állandó érdeklődés a rendi ügyek iránt, és végül az a kifejezett vágy, hogy halála után teste rendtársai mellett nyugodjék. A kilépés éve után, immár feleségével együtt – megmaradt annak, aki mindig volt, az egyházhoz hűnek. Ugyanazt tette, mint a kilépés kudarcra előtt: ugyanazzal a szerető gondoskodással kísérte embertársait létüknek lényeges kérdéseiben és nehézségeiben, mint azelőtt; ugyanúgy kereste és szolgálta az igazság ügyét, ugyanúgy gondozta a maga egyszerűségében a barátság kegyelmét, és ugyanúgy állt alázatosan mindenki mellett, akiben az igazság magjai csíráztak.

1981. december 11-én temették el földi maradványait – kívánsága szerint – a svájci jezsuiták bad-schönbrunn-i temetőjében.

SHAKI

Yissa

*hogy a Krisztus született
delelőre hágott
s beragyogta Napja a
teremtett világot
kegyességgel telt el a
hegy-völgy – hódolandó
bölcsojének s zengve-zeng
hálát a halandó
néki örök életet
hoz ki Megígértetett
hogy a Krisztus született*

*Ő hogy megmutatkozik
szent Testtéválása
lett a világejzaka
hajnalhasadása
messze verő fénylésén
táncán mennynek-földnek
göndör erdők méz mezők
előtündökölnék
felsugárzik Tőle a
teremtett tejútas ég
Ő hogy megmutatkozik*

*Krisztus nekünk megjelent
elcsitult a rossz szó
szó-harapja gonosz nyelv
torpan a poroszló
magába száll a kevély
kardját elvetette:
Felkentjének megvallott
jó Urának hitte
mind e Föld; de Föld nyügét
levetkezve Égbe ment
Az ki nekünk megjelent*

Határ Győző fordítása

Shaki (1868–1933) egyiptomi mohamedán költő, nagy tisztelője Yissának, vagyis Jézusnak.